

СТАЛИЙ РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВ ГІРНИЧОДОБУВНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Досліджено характеристики стадій розвитку гірничодобувних підприємств залежно від орієнтації на економічну, екологічну та соціальну ефективність. Виявлено відмінні риси типу сталого розвитку гірничодобувних підприємств від екологічного та соціально відповідального. Обґрунтовано необхідність переходу в управлінні гірничодобувним підприємством до сталого розвитку.

Ключові слова: гірничодобувне підприємство, сталий розвиток, управління

The main characteristics of mining development stages depending on the orientation to achieving economic, environmental and social efficiency are investigated. Features of sustainable development of mining different from environmental and socially responsible type of development are revealed. The necessity of the transition in the mining management to principals of sustainable development is proved.

Keywords: mining, sustainable development, management

Головною парадигмою глобального розвитку у ХХІ ст. світовою спільнотою визначено здійснення трансформаційних процесів в економіці на засадах сталості. У теперішній час багато з розвинутих країн завершують перехід до принципів моделі сталого господарювання, що проявляється у інноваційному економічному розвитку, політиці енергозбереження, нарощенні людського капіталу.

В Україні щойно оприлюднений проект Концепції переходу до сталого розвитку економіки [1]. Таке відставання у часі від розвинутих країн говорить про гальмування в Україні процесів екологічно дружньої та соціально відповідальної економіки. Разом з цим, у Анголі, така концепція взагалі відсутня. При цьому проблеми, що викликають необхідність негайної розробки засад сталого економічного розвитку, в Україні та Анголі мають ідентичний характер та пов'язані з наявністю розгалуженої мережі підприємств гірничодобувної промисловості внаслідок типу розвитку, орієнтованого на видобуток та реалізацію первинних сировинних ресурсів. У свою чергу, діяльність гірничодобувного підприємства є причиною порушення екологічного середовища території та чинником низького рівня соціальних стандартів життя людей на цій території. Наприклад, за оцінками експертів Світового Центру Даних рівень сталого розвитку в Україні складає 1,836 п.; таких країн Африки, як Сенегал, Бенін, Нігерія, Камерун, Намібія відповідно 1,485; 1,518; 1,448; 1,543; 1,987; таких країн Європи, як Польща, Австрія, Венгрія, ФРН відповідно 2,282; 2,684; 2,350; 2,660 [2].

На основі наведених даних можна зробити висновок, що проблема розробки наукових засад сталого розвитку гірничодобувних підприємств є актуальною для усіх країн світу з розвинутою добувною промисловістю.

Питання, пов'язане з забезпеченням сталого розвитку підприємств добувної промисловості торкається багатьох аспектів, які потребують інтеграції з метою якомога повного висвітлення теми, що досліджується.

Так, проблемам управління підприємствами добувного та переробного комплексу промисловості присвячено чимало наукових праць. Фундаментальні засади економічного розвитку гірничодобувних підприємств розробляли такі відомі вчені, як Амоша О., Галушко О., Губерна Г., Кабанов А., Нейенбург В., Райхель Б., Саллі В. та інші.

Вирішення проблем природокористування та рекультиваци порушених гірничими роботами земель висвітлено у наукових працях Бекаревича М., Дутки С., Дриженка А., Дребенштета К., Копача П., Макаренка П., Поліщука С., Шапаря А. та інших.

Аспект соціальної відповідальності підприємств розглядається такими авторами, як Василик О., Геєць В., Котлер Ф., Осецький В., Саєнко Ю., Стародубська М., Ткаченко Н., Юрій С. та іншими.

Що стосується сталого розвитку, то у теперішній час єдиним офіційним нормативним документом України, який визначає загальні основи державної політики сталого територіального розвитку, не враховуючи нормативні акти, які стосуються регулювання сталого розвитку окремих міст та регіонів, є Постанова ВРУ «Про концепцію сталого розвитку населених пунктів» 1999 р. [3]. Разом з цим, за період незалежності України вченими та державними діячами було розроблено декілька концепцій [4-7,8] та стратегій [9-10] формування в Україні державної політики сталого розвитку. У цих роботах відсутні концептуальні протиріччя, а запропоновані механізми тільки доповнюють загальні організаційні основи сталого розвитку. Зокрема, науковою школою таких вчених, як В.П. Кухар, Б.В. Буркинський, М.А. Голубець, Б.М. Данилишин, Л.Г. Руденко, А.Г. Шапар [11, С.75] розроблено фундаментальні, теоретико-методологічні засади переходу України до сталого розвитку, який вбачається у збалансованості гуманістичного, соціального, економічного та екологічного розвитку; запропоновано понятійний апарат, який містить поняття екологічної безпеки, екологічної кризи, ризику, ємності території, граничного споживання природних ресурсів тощо; представлено чіткі етапи дій у природо-ресурсній, соціальній та економічній сферах, які дозволять закласти підвалини сталого розвитку в українській економіці; розроблено методичні підходи до обґрунтування стратегії сталого розвитку в умовах України. Концепції, запропоновані О.О. Векличем [8, С.13], Ю.І. Самойленком, С.І. Курикіним [7], В.І. Ландиком [4], адаптовані під вертикально-горизонтальну систему управління від мікрорівня окремих підприємств до національного рівня держави і являють собою деталізований план дій для управління на рівні підприємств та регіонів з визначеними механізмами та поставленими у кількісному вимірі цілями.

Сталий розвиток у регіональному аспекті доліджують представники Львівської школи регіоналістики: М.І. Долішній, С.М. Злупко, П.Ю. Беленький, М.А. Козоріз, В.С. Кравців, Л.Т. Шевчук, Я.О. Побурко [12].

Математичну формалізацію сталого розвитку України з представленням його у вигляді вектору у тривимірному просторі, визначення рівня гармонійності розвитку територій, розрахунок рівня сталості регіонів та України в цілому у порівнянні з країнами Європи представлено авторським колективом під керівництвом М.З. Згуровського у [13].

Як видно з проведеного аналізу існуючого наукового доробку теоретичні засади сталого розвитку досліджуються в контексті розвитку окремих територій, регіонів та країн. Натомість сталому розвитку окремих підприємств, особливо тих, що мають високий рівень інтеграції у екологічне та соціальне середовище, на нашу думку, уваги приділено не достатньо.

Разом з цим, в умовах швидких змін та появи нових економічних теорій та парадигм перед управліннями підприємств гірничої промисловості з'являються нові виклики, на які необхідно шукати наукові відповіді. На наш погляд, найгострішим викликом сьогодення для підприємств, які у основі свого створення мають ціль отримання прибутку за рахунок порушення існуючого природного середовища та діяльність яких є настільки специфічною, що ставить у соціальну, екологічну та економічну залежність цілі територіальні поселення, можна назвати формування теоретичних та методичних засад сталого розвитку.

Й дотепер відсутні наукові засади побудови системи та механізмів управління гірничодобувним підприємством, які б відповідали потребам сталого розвитку, не розроблений методичний інструментарій оцінки та моніторингу сталого розвитку окремого підприємства, що складає інформаційну основу прийняття ефективних управлінських рішень, не досліджено питання впливу параметрів сталого розвитку підприємства на його фінансово-економічні показники, що потребуватиме перегляду та оптимізації показників основних виробничих процесів.

Таким чином, метою представленої роботи є викладення результатів досліджень щодо обґрунтування необхідності переходу в управлінні діяльністю гірничодобувних підприємств до принципів сталого розвитку.

Розглянемо сутність таких композиційних понять, як «екологічно орієнтований розвиток підприємства» та «соціальна відповідальність підприємства», для того, щоб з'ясувати зміст та місце поняття «сталого розвитку підприємства» у наявному категорійному апараті (рис.1).

Рис.1. Сталий розвиток гірничодобувного підприємства

Залежно від того, які цілі переслідує у своїй діяльності гірничодобувне підприємство, його розвиток можна розділити на декілька стадій, які послідовно змінюють одна одну. На першій стадії розвитку усі внутрішні трансформаційні процеси підприємства спрямовані на удосконалення використання наявних факторів виробництва з метою отримання найбільшого прибутку. Цю стадію розвитку можна назвати економічно орієнтованою.

На другій стадії розвитку, коли підприємством вичерпано більшу половину запасів корисних копалин, поряд з суто економічними з'являються проблеми запобігання виникненню побічних екологічних екстерналій і перед підприємством постає завдання

ефективно інтегруватися у навколишнє середовище. Цю стадію розвитку можна назвати екологічно орієнтованою.

І, на кінець, при появі потреби у збереженні та нарощенні людського капіталу, перед гірничодобувним підприємством постає виклик у вигляді необхідності ефективно інтегруватися у соціальне середовище. Враховуючи те, що зазвичай територія розташування гірничодобувного підприємства є економічно моно структурною, то воно несе повну відповідальність за рівень життя людей на цій території.

Отже, екологічно орієнтований розвиток гірничодобувного підприємства являє собою такі внутрішні трансформації та зміни, при яких зменшується рівень заподіяної шкоди навколишньому природному середовищу від виробництва. Фактично екологічно орієнтований розвиток можливий за умов наявності відповідних інноваційних технологій, які б дозволили зменшити рівень шкідливих викидів у атмосферу, використовувати альтернативні джерела енергії, більш ефективно відновлювати порушену територію.

Для забезпечення екологічно орієнтованого розвитку здебільшого розв'язуються задачі оптимізації техніко-економічних параметрів підприємства за критерієм зниження екологічного тиску на природне середовище.

Однак, для того, щоб за таких умов розвиток підприємства вважався сталим досягнення двох критеріїв економічної та екологічної ефективності не достатньо. Адже поза увагою залишається важлива соціальна сфера.

Соціально відповідальний розвиток гірничодобувного підприємства на практиці зводиться до реалізації низки проектів та програм, спрямованих на забезпечення соціальних пакетів для працівників підприємств, а також підвищення умов проживання людей на прилеглий території. У цьому аспекті розв'язуються задачі удосконалення фінансової системи, управління фінансовими потоками підприємства для створення бази для реалізації цих проектів, досліджується вплив таких факторів, як бренд підприємства, його імідж на економічні показники діяльності.

Однак, аналогічно попередньому випадку для того, щоб за таких умов розвиток підприємства вважався сталим досягнення двох критеріїв економічної та соціальної ефективності не достатньо, тому що не враховуються важливі екологічні чинники.

Таким чином, з наведеного можна зробити наступні висновки у основі екологічно та соціально орієнтованого типів розвитку знаходиться основне питання, як функціонувати гірничодобувному підприємству в умовах значних обмежень, викликаних необхідністю підтримки задовільного стану навколишнього природного середовища та середніх по країні стандартів життя населення. Існуючі моделі, механізми та стратегії дозволяють організувати виробничі процеси таким чином, щоб взаємодія підприємства з навколишнім середовищем була оптимальною, сприяють побудові такої фінансової системи, щоб проекти та заходи соціальної відповідальності були забезпечені наявними грошовими ресурсами.

На відміну від зазначених, сталий тип розвитку гірничодобувних підприємств являє собою інтеграцію екологічно та соціально орієнтованого управління, а його комплексний принцип дозволяє розв'язати багатокритеріальну управлінську задачу та побудувати систему функціонування підприємства таким чином, щоб досягти необхідних економічних показників, задовольнити соціальні потреби працівників та мешканців прилеглої території у існуючих екологічних обмеженнях.

У цьому випадку доцільно стверджувати, що підприємство знаходиться на стадії досягнення ефективності не тільки екологічної та соціальної, але й суспільної інтеграції, яка проявляється у несенні відповідальності не лише перед теперішніми, а й майбутніми поколіннями. Парадигма сталого розвитку гірничодобувних підприємств, які складають значну частку процесу енергетичного забезпечення діяльності людства, передбачає вирішення суспільних проблем не лише локального, але й глобального значення.

На цій підставі можна обґрунтувати необхідність проведення подальших досліджень щодо формування теоретичної та методичної основи для забезпечення сталого розвитку гірничодобувних підприємств.

Література

1. Проект Концепції переходу України до сталого розвитку. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/index.php/ua/zvyazki-z-gromadskisty-u-ta-zmi/gromadske-obgovorennya/7552>
2. Світовий Центр Даних. Індекс сталого розвитку країн світу. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://wdc.org.ua/uk/services/country-profiles-visualization>
3. Постанова ВРУ «Про концепцію сталого розвитку населених пунктів» від 24.12.1999 № 1359-XIV // Електронний ресурс. - [Режим доступу] : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1359-14>
4. Проект Постанови ВРУ «Про концепцію переходу України до сталого розвитку» від 24.12.1999 № 1359-XIV // Електронний ресурс. - [Режим доступу] : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2004_07_02/DD4FP00A.html
5. На меті – сталий розвиток України // Вісник НАН України. – 2007. - №2. – С. 14 – 44.
6. Проект Концепції сталого розвитку України, розроблений під науковим керівництвом С.І. Дорогунцова та В.Я. Шевчука. - К., 1997.
7. Проект Концепції переходу України до сталого розвитку, розроблений під керівництвом Ю.І. Самойленка та С.І. Курикіна, внесений на розгляд Верховної Ради України народними депутатами України Ю.І. Самойленком, В.Б. Хазаном. -19.12.01, реєстр № 3234-1.
8. Веклич О.О. Пропозиція щодо концептуального забезпечення майбутнього проекту Стратегії переходу України до сталого розвитку / О.О. Веклич // Електронний ресурс. - [Режим доступу] : <http://www.scribd.com/doc/43783048/Веклич-О-О>
9. Проект Закону України «Про стратегію сталого розвитку України», розроблений Міністерством охорони навколишнього природного середовища України. - К., 2004.
10. Стратегічні напрями переходу України на засади сталого розвитку в контексті її інтеграції до Європейського співтовариства / За ред. Е.В. Собоновича. - К.: Салютис, 2005. - 44 с.
11. Методические подходы к выбору стратегии ус тойчиво го развития территории / Под ред. А.Г. Шапаря. - Днепропетровск: Институт проб лем природопользования и экологии НАН Украины - 1996. - Т. 1. - 162 с.; Т. 2. - 82 с.
12. Долішній М.І. Регіональна політика на рубежі 20 – 21 століть: нові пріоритети / М.І. Долішній. – К.: Наукова думка, 2006. – 520 с.
13. Аналіз сталого розвитку - глобальний і регіональний контексти : моногр. / Міжнар. рада з науки (ICSU) [та ін.]; наук. кер. М. З. Згуровський. – К.: НТУУ «КПІ», 2010. – Ч. 2. Україна в індикаторах сталого розвитку. -368 с.
14. Соціальна відповідальність бізнесу в Україні / Відп. ред.: Ю.Саєнко. – К.: «Батискаф», 2002. – 72 с.
15. Вісник доктрини приватної ініціативи / Соціальна відповідальність бізнесу в Україні / Відп. ред.: М.Стародубська. – К., УНІЦПД, 2005. – 40с.

Рекомендовано до публікації
д.е.н., проф. Дорофієнком В.В. 05.07.2012

Надійшла до редакції
09.07.12